

codirigida pels sociolingüistes Julia de Bres i Joan Pujolar, i defensada el febrer de 2018 a la Universitat de Luxemburg. El 2017 també es presentà a la Universitat de Barcelona el treball de final de màster *L'anticatalanisme a Mallorca: el gonellisme*, de Miquel Àngel Company Campins, amb un enfocament d'anàlisi política i historiogràfica. Per part nostra, tenim previst donar a la impremta pròximament el llibre *Discursos lingüístics e identitaris en Mallorca (Espanya) y en la República de Moldavia*, basat en una tesi doctoral codirigida per Isabel Zollna i Emili Boix-Fuster a la Universitat de Marburg (Alemanya), en què l'estudi del gonellisme ocupa un lloc destacat.

En síntesi, podem concloure que el llibre de Xavier Canyelles és un punt de referència necessari, gairebé fonamental, per a qui tingui interès en una descripció escrupolosament documentada del cantonalisme etnolingüístic mallorquí; o vulgui accedir al material imprès —abundós, però gens sistemàtic i molt dispers— que ha produït d'ençà dels anys setanta. Un fenomen que no perd actualitat, fins i tot en aquest període en què la constitució d'un nou *Pacte de Progrés* a les Illes Balears (juliol de 2019) fa pensar en un cert afluirament de l'embranchida gonellista —que, tanmateix, quasi sempre reviscola en campanyes electorals i quan el Partit Popular administra les institucions autonòmiques.

Sebastià MORANTA MAS
Philipps-Universität Marburg
Goethe-Universität Frankfurt am Main

CASTELLÀ ESPUNY, Carles M. (2018): *El tortosí del Baix Ebre i l'estàndard. Descripció lingüística, anàlisi i propostes*. Benicarló: Onada edicions (Biblioteca la Barcel·la, 29), 520 p.

Celebrem l'aparició d'un nou treball sobre el català a Tortosa, que ve a reforçar l'àmbit de recerca sobre aquesta varietat diatòpica de la llengua catalana, que darrerament ofereix molts interessos als estudiosos de la nostra dialectologia. En aquest cas, però, hi destacarem la novetat de comparar la varietat diatòpica de la comarca del Baix Ebre amb la proposta estàndard de la llengua. Aquesta és una qüestió que interessa sobremanera l'autor, de tal aparença que fins i tot fa part del títol del llibre.

Consta de quatre capítols, i en els extensíssims dos darrers dels quals (tercer i quart) s'ocupa de la descripció diatòpica del parlar de la comarca del Baix Ebre. Val a dir que els dos primers s'ocupen de la justificació, metodologia, àmbit geogràfic i motivació (el primer), que encara enclou un subcapítol dedicat a exposar el model de llengua emprat per ell en la redacció del treball, i dels aspectes teòrics de l'estandardització de la llengua catalana a les Terres de l'Ebre. Unes conclusions, que marquen el capítol cinquè, i una bibliografia, el sisè, tanquen la descripció del parlar, però encara hi ha dos annexos afegits al final en què incorpora l'índex de mots estudiats i uns mapes de distribució geogràfica, que vénen a ésser com una mena de resum dels trets lingüístics més destacats de la comarca.

L'autor justifica l'estudi del tortosí, entre altres puntualitzacions, com una posició prèvia a confrontar-lo amb el procés d'estandardització de la llengua catalana, tot partint d'unes afirmacions de J. Veny (p. 22); en suma, pretén «...posar damunt la taula la relació de l'estàndard català amb la varietat geogràfica lingüística del Baix Ebre» (p. 22) per a aclarir el grau d'acceptació de formes lingüístiques del Baix Ebre per part de l'estàndard. Dins aquestes qüestions, cal destacar les reflexions que fa respecte al model de llengua que es fa servir (o s'hauria de fer servir) a les terres de l'Ebre, qüestió a què són molt sensibles els intel·lectuals tortosins hodierns i que és plantejada actualment per lingüistes, ensenyants i escriptors en aquella zona des de fa molt de temps (p. 33-38). Prèviament a la descripció del parlar, però, encara dedica un petit apartat relatiu als estudis previs del tortosí realitzats per diversos lingüistes, en què destacarem la classificació dialectal del parlar tortosí analitzada minuciosament.

En un altre aspecte, i ara ja referint-nos a la descripció del parlar de la comarca, cal dir que l'estudi s'ajusta completament a la monografia dialectal tradicional, i d'aquesta faisó el capítol o apartat dedicat a la fonètica (vocalisme i consonantisme) ocupa de la pàgina 75 a la 124. En farem alguns comentaris aleatoris, ça i lla de l'apartat.

Pel que fa al vocalisme tònic, l'autor es fa eco de la proposta de J. Veny del manteniment de la vocal *a* en el cas de *aix* < llatí *axe* com una influència de l'aragonès antic *axo*; podríem en aquest cas contret, però, parlar de la influència d'altres paraules de la llengua de gran part del català occidental en què *eix-* > *aix-*, com *eixam* > *aixam*, *eixir* > *aixir*, etc.? L'únic problema seria que aquesta articulació es produeix en un context fònic àton, cosa que no ocorre en el cas de la paraula *aix*, però l'autor dona exemples de la vocal *e* en posició tònica en què hi ha canvi vers *a*, tot i que no es tracta de la mateixa vocal: *este* > [a]ste matí, [a]sta tarde (p. 78), fet que evidencia la possibilitat que la *a* tònica del cas *aix*, articulada en un context fònic com *eix del carro*, hagi produït el canvi esmentat.

Pel que fa al vocalisme àton, cal assenyalar els canvis dels segments *es-* > *as-*, *em* > *-am*, *en-* > *an* i *eix-* > *aix-*, que tenen relació amb el cas comentat suara, i que Castellà estén a altres exemples, *arer*, *ariçò*, *aruga*, *taulada*, *cadarnera*, *llançol*, *llaganya*, *jarsei*, *carratell*, *tarròs*, *jagant*, i molts altres que explica molt bé en un breu però molt reeixit paràgraf, i que tenen una gran extensió en tot el català occidental, llevat d'algunes zones d'aquesta varietat diatòpica de la llengua catalana.

Un altre apartat molt ben reeixit és el dedicat al tractament de la /a/ final (p. 83-85). El timbre d'aquesta vocal final àtona presenta tres realitzacions a la comarca: a) una de majoritària, la medial oberta [a], b) la de vocal medial semioberta [ɛ], i la tercera, una vocal oberta medial velaritzada [a̠]; per al segon cas, l'autor anota les localitats de Benifallet, l'Ametlla de Mar i el Perelló; el tercer cas anota el resultat obtingut a Patils. És molt possible que les realitzacions b) i c) estiguin influïdes per la proximitat de les localitats de les comarques de la Terra Alta i per la Ribera d'Ebre, puix que aquelles ocupen la part més septentrional del Baix Ebre, fenomen comentat així mateix per l'autor (p. 84).

Un altre fenomen del vocalisme àton que volem destacar en aquest treball és el cas del tancament de /o/ > [u] en alguns contextos no massa generalitzats en altres zones del català occidental. Ens referim, per exemple, als que es produeixen per contacte de /o/ amb sons labials o velars: *moniato* > *muniato*; *mandongilla* > *mandunguilla*; *foguerada* > *fuguerada*; *moixó* > *muixó*, etc., que es distribueixen en la comarca junt a l'altre resultat de manteniment de tota [o] en posició àtona. Tots aquests són enclosos dins l'apartat de tancament de /o/ en posició pretònica i posttònica (p. 93-95).

El consonantisme presenta diversos apartats amb resultats gairebé tots dins la línia de solucions del català occidental general; tanmateix, comentarem breument un fenomen del consonantisme que, per bé que tampoc no és únic a la comarca del Baix Ebre, sí que representa un aspecte destacat del tortosí. L'autor el descriu sota l'epígraf «Tractament de la prepalatal en posició intervocàlica» (p. 107), però no hi aprofundeix gens; caldria, al nostre parer, haver-hi presentat exemples del fenomen i potser comparar-lo amb les solucions que hi donen en altres zones del tortosí, com ara les comarques del Montsià, el Maestrat i els Ports de Morella, on hi ha diversitat de solucions. D'aquesta manera hauria pogut sistematitzar-ne l'estat de la qüestió, tot i que el treball tan sols té present la comarca del Baix Ebre, alhora que en descriu els trets lingüístics. La resta de trets del tortosí del Baix Ebre pel que fa al consonantisme són molt ben descrits i amb exemples escaients, molt didàctics.

Dins l'apartat del consonantisme, caldrà destacar el tractament dels grups *bl/gl* que, com bé apunta l'autor, tendeixen a l'articulació aproximant de la consonant oclusiva del grup; això separa el parlar de la comarca de la resta dels parlars del Principat de Catalunya i l'acosta al valencià general modern, com ja és sabut, tot i que encara hi anota algun exemple d'articulació oclusiva i àdhuc geminada (p. 113-114).

Un altre apartat interessant és el dedicat al que ell anomena «Altres fenòmens fonètics» (p. 115-124). Consta de deu subapartats en què l'autor descriu les, diguem-ne, singularitats lingüístiques pròpies de la comarca, algunes de les quals tenen plena vigència a les comarques més properes al Baix Ebre. Les tres primeres descriuen les pròtesis vocàliques, amb casos com ara *acaminar*, *acovidar*, *anou*, *avespa*, etc., alguna de les quals, com és ara *acovidar*, són molt antigues i estan documentades ja al segle XIV, posem per cas; els casos d'epènesis consonàntiques, que són una mica més escassos al Baix Ebre: *adependre*, *diarrera*, etc., però, com els casos anteriors, són coneguts fora de la comarca descrita en aquest llibre; i els exemples d'epítesis consonàntiques, que presenta Castellà (p. 117) de *prèmit*, *àpit* i *sòmit*, afecten gairebé tot el domini lingüístic.

En el capítol dedicat a la morfologia nominal, tan sols destacarem el subapartat anomenat derivats (p. 129-130), sobretot aquells que provenen de mots acabats en [w], com ara *pou*, *creu*, *ou*, *bou*, *clau*, *fideu*, *niu*, etc., en què el diminutiu derivat tradicionalment és fa generalment amb canvi consonàntic: *pou/povet*, *creu/creveta*, *ou/ovet*, *bou/bovet*, *clau/claveta*, *fideu/fidevet*, etc., propis del tortosí general (septentrional i meridional), però que actualment entre els joves sembla que opten per les formes normatives *pouet*, *creueta*, *ouet*, *bouet*, *claueta*, *fideuet*, etc.

La morfologia verbal (p. 155-170), d'altra banda, mostra així mateix fenòmens lingüístics molt interessants, com ara l'infinitiu *sabiguer*, en ús a la part septentrional de la comarca, forma analògica amb la corresponent de la comarca de la Terra Alta; els gerundis amb la consonant velar, com ara *poguent*, *volgent*, *sapiguent*, sense desdenyar les formacions de gerundi *caent*, *creent*, *traent* i *veent*, que tenen el contínuum valencià. Aquelles obeeixen a la forta tendència velaritzadora del dialecte tortosí, característica d'aquesta varietat diatòpica. Un aspecte destacable de la morfologia verbal tortosina és aquella que fa referència al subjuntiu, tant del present com de l'imperfet, per la gran quantitat de formes que presenta, que l'autor assenyala i comenta, i la construcció típica del tortosí, que l'autor remarca, de formar amb l'imperfet de subjuntiu frases com «*ell volia que natros cantéssem*», tot i que no té una extensió total. Al final del capítol dedicat a la morfologia verbal, hom hi exposa una gran quantitat de paradigmes de la conjugació verbal de la comarca (p. 171-251), seguint el model de la classificació dels tres grups (I, II i III) més exemples de paradigmes verbals irregulars.

Els treballs dedicats a la descripció i estudi de les varietats diatòpiques no solen incloure apartats sobre la qüestió sintàctica; en aquest cas, Castellà (p. 252-264) destina un capítol a estudiar alguns trets referits a la sintaxi de la comarca del Baix Ebre: a) combinació pronominal, b) correlació de temps verbals (condicional irreal de present, condicional irreal de passat i valor comparatiu i condicional), c) perífrasis verbals (obligació, probabilitat de passat), d) el verb *haver-hi*.

Del primer tret, destacarem la combinació *li/ho*, en front de la general del Principat *l'hi/li*, així com les construccions combinatòries *la cara mô la rentem*, *la cara vô la renteu*, etc., que, juntament amb l'altra, són coincidents amb les valencianes generals, però ja no és tan general la combinació *li'n*, perquè apareix també *n'hi*: *n'hi compraré/li'n compraré*, tret sintàctic mapificat amb el número 4/sintaxi, en què veiem la poca vigència que té la darrera combinació. Una altra qüestió, puntual ara, que volem remarcar és l'ús vivent i espontani majoritari de la construcció amb subordinada condicional amb l'imperfet d'indicatiu, tipus «si caïa dolent no el podríem menejar» que algú, desconixedor de la realitat de la llengua, ha qualificat de “molt formal o fins i tot arcaica”.

El llarguíssim capítol dedicat a l'exposició del lèxic del Baix Ebre (p. 265-370) ens obliga a fer-ne un exigü tast, çà i lla, del contingut, aleatori i, doncs, subjectiu. Cal dir, d'antuvi, que l'autor agrupa l'estudi del lèxic en setze camps lògics o semàntics, extrets dels qüestionaris de què s'han servit diversos atles lingüístics, adés ja publicats, adés encara en publicació. Al final de cadascun d'aquests capítols, hom en fa un petit comentari acompanyat de propostes per al *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC)* molt adients. D'altra banda, és de lamentar que l'autor, bon coneixedor de la bibliografia relacionada amb el tortosí, no s'hagi aprofitat més dels resultats de l'*Atles lingüístic de la diòcesi de Tortosa (ALDT)*, que mapifica gairebé tots els exemples que s'analitzen en aquesta obra. Termes com *bellota*, *acovidar*, *aguasil*, *aliacrà*, *aljub*, *caduf*, *boix*, etc., arabismes alguns, de base llatina uns altres, són reportats per Castellà amb l'extensió geogràfica marcada a través de les sigles de la localitat on ha estat enregistrat. Del primer terme, *bellota*, encara hi anota la variant fonètica *abellota*, i cal dir que l'*ALDT* augmenta la nòmina de formes amb *billota* i *abillota* (mapa núm. 334). Sembla, per la documentació, que el primer testimoni del mot és un document no literari de Morella de 1370, seguit d'un altre de literari també valencià de 1395, tots dos del segle XIV, com podem comprovar. Per al terme *boix*, procedent del llatí *BUXUM*, coneixem una documentació catalana primerenca en un document no literari valencià de 1253 sota la forma *bog*. L'arabisme *aguasil*, procedent de l'andalús *alwazir*, recollit pel nostre autor, va generar diverses formes en la nostra llengua, així com també a la resta de llengües i varietats diatòpiques ibèriques. La norma lèxica tan sols n'accepta *agutzil* i *alguatzil*, amb l'article àrab, però la documentació més antiga anota *alguatzir*, *alguazir*, *aguasil*, *alguacir*, etc., totes així mateix

amb l'article de l'àrab andalusí conservat. D'altra banda, *aguasil* és ja documentada des d'antic, i resulta ser la recollida per Castellà al Baix Ebre i per l'ALDC en una gran extensió, raó per la qual hom podria proposar-la també com a normativa, al costat d'aquelles dues, posem per cas.

A partir de la pàgina 447 fins al final del llibre, l'autor encara ens il·lustra en el coneixement de la varietat diatòpica a través de 186 mapes que distribueixen uns quants exemples per ell seleccionats, dividits de la següent manera: a) vocalisme (16 mapes), b) consonantisme (16 mapes), c) morfologia nominal (6 mapes), d) morfologia verbal (8 mapes), e) sintaxi (4 mapes), f) lèxic (86 mapes). Els casos de mapificació del lèxic són sempre il·lustratius, i en aquesta ocasió il·luminen sobre la tendència de la varietat diatòpica cap a uns altres parlars o altres varietats. Per exemple: els mapes 1 i 14 del vocalisme, 4, 5, 6 del consonantisme, 2, 5 de la morfologia nominal, 1 i 2 de la morfologia verbal indiquen una certa tendència lingüística del parlar del Baix Ebre cap als parlars de més al nord, mentre que segons els mapes 10 i 13 del consonantisme i 3 de la morfologia nominal, la tendència sembla que va cap als parlars que constitueixen el tortosí meridional. Pel que fa al lèxic, aspecte de les llengües sempre difícil de sistematitzar, hom observa la mateixa tendència, que cal matisar segons aquest estudi (*vide* les instructives conclusions p. 393-399) puix que la generació més jove tendeix a anivellar-lo cap a formes eròniament estàndard (català oriental).

El treball és mereixedor d'elogi per la presentació i exposició del tema tractat, ben afaiçonat i de conclusions molt clares. Un estudi que serà definitiu per a la coneixença del parlar del Baix Ebre.

LLUÍS GIMENO BETÍ

COLOMINA, Jordi (2017): *El sufix -al/-ar amb valor col·lectiu, abundancial i augmentatiu. Un estudi de morfonologia lèxica iberoccitanoromànica*. Alacant: Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana («Biblioteca de Filologia Catalana», 24), p. 319.

Jordi Colomina, professore all'Università di Alacant, ci offre in questa monografia un'analisi dettagliata dei derivati con i continuatori del suffisso latino *-ālis/-āris* in alcune lingue e varietà linguistiche iberoromanze e occitaniche, con particolare riguardo agli esiti collettivi, accrescitivi e a quelli che indicano la presenza in abbondanza delle entità designate dalle basi di derivazione.

Il volume è strutturato in undici capitoli, preceduti da un'introduzione e seguiti da due appendici, la bibliografia e l'indice dei termini analizzati. Dalla presentazione delle fonti utilizzate nell'introduzione e dalla lettura di diversi capitoli del libro si può evincere un elenco delle varietà linguistiche oggetto della ricerca: catalano centrale, valenzano, balear, guascone, linguadociano, castigliano, aragonese, asturiano-leonese, cantabrico, portoghese, galiziano. Si avverte la mancanza di un vero e proprio elenco e di una presentazione più dettagliata delle aree linguistiche esaminate nonché dei glottonimi adoperati. Ad esempio, l'uso non spiegato e inconsueto in lavori di linguistica romanza del glottonimo *català-valencià-balear* —e in diversi capitoli anche di *català* da solo— rende difficile capire quando si vuole indicare la lingua catalana nel suo insieme (con le sue varietà diatopiche) o solamente la varietà del catalano centrale.

Nel primo capitolo l'autore esamina la distribuzione degli allomorfi *-ālis/-āris*, che in latino formavano soprattutto aggettivi denominali, e presenta i loro esiti diretti e colti in alcune lingue e varietà linguistiche romanze. L'attenzione è focalizzata sui seguenti aspetti: il condizionamento fonetico dell'allomorfia, i procedimenti derivazionali per formare nomi di alberi e di piante e il ricorso ad altri suffissi per derivare collettivi, accrescitivi e lessemi che indicano una grande quantità di entità. Per quanto riguarda l'ultimo aspetto, l'autore si sofferma sui suffissi *-etum*, *-arius*, *-ilis* e i loro esiti romanzi.

I capitoli 2-5 del libro sono consacrati all'analisi dettagliata dei circa 2000 lessemi in *-al/-ar*, con significato collettivo, accrescitivo e relativi alla presenza di una grande quantità di entità, nelle lingue e varietà linguistiche prese in esame. I lessemi sono classificati per (sotto)aree semantiche e a ciascuna di esse è dedicato un apposito (sotto)capitolo. Il secondo capitolo è dedicato ai termini botanici e agricoli